

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы

ЗУЖ-1
6131

БЕЛАРУСКАЯ ЛІНГВІСТЫКА

ВЫПУСК 61

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

МІНСК «БЕЛАРУСКАЯ НАВУКА» 2008

Нацыянальная
бібліятэка
Беларусі

Рэдакцыйная калегія:

А. А. Лукашанец (галоўны рэдактар),
В. М. Нікалаева (адказны сакратар),
М. П. Антропаў,
А. М. Булыка,
А. І. Жураўскі,
І. Л. Капылоў,
Л. П. Кунцэвіч,
В. П. Лемцюгова,
В. П. Русак,
Г. А. Цыхун

Рэцэнзенты:

кандыдат філалагічных навук Л. А. Мельнікава,
кандыдат філалагічных навук З. І. Бадзевіч

Б43 **Беларуская лінгвістыка.** Вып. 61 / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы; рэдкал.: А. А. Лукашанец (гал. рэд.) і [інш.]. – Мінск : Беларус. навука, 2008. – 187 с.

Выпуск уключае артыкулы айчынных і замежных даследчыкаў, прысвечаныя актуальным пытанням беларускага мовазнаўства. Праблемы функцыянавання беларускай мовы разглядаюцца на лексічным, марфалагічным, фанетычным, словаўтваральным і сінтаксічным узроўнях. Пэўнае месца ў выпуску займаюць артыкулы па пытаннях фразеалогіі, арфаграфіі, дыялекталогіі, гісторыі мовы і супастаўляльнага даследавання. У часопісе змешчаны матэрыялы хронікі, нататкі па культуры мовы і этымалогіі.

Разлічаны на мовазнаўцаў, настаўнікаў, студэнтаў, журналістаў.

УДК 811.161.1'(082)
ББК 81.2Бел-5

© Афармленне. РУП «Выдавецкі дом
«Беларуская навука», 2008

УДК 808.67-085.5-541.42+808.67-55

СТ. ГЫРДЗЕЎ

**ІМПЛІКАТЫЎНЫ МНОЖНЫ ЛІК
У СІТУАЦЫІ ЎСТОЙЛІВАЙ МНОЖНАСЦІ АБ'ЕКТА**

(Паступіў у рэдакцыю 15.02.2008 г.)

Спецыфічныя рысы гутарковай мовы (сітуацыйнасць, спантаннасць, непасрэдны кантакт пры камунікацыі і г. д. [1]), якія вызначаюць яе як самастойную функцыянальную падсістэму літаратурнай балгарскай мовы, «у якой нормы праяўляюцца з большай варыянтнасцю і лабільнасцю» [2], даюць даследчыку гутарковай мовы магчымасць назіраць шэраг «старонніх», дадатковых, некатэгарыяльных праяў у галіне зместу і функцыянавання граматычных катэгорый¹ – нейтралізацыі апазіцый, транспазіцыю ў галіне семантыкі супрацьчлена, сінанімічнага ўзаемазамяняльнасць і інш.

Магчымасць існавання такіх з'яў закладзена ў самой прыродзе граматычных значэнняў (матывавальных, мястоўных), якія (як моўныя) уяўляюць сабой вынік «класіфікацыйнай аб'ектнасці»² анталогічных уласцівасцей і адносін, г. зн. з'яўляюцца не проста рэпрэзентацыйнай аб'ектыўна-універсальнага, а выражэннем лаянага структуравання рэчаіснасці, яе канцэптуалізацыі, якая мае ўжо інтэрпрэтацыйны характар. Але дадатковая характарыстыка гутарковай мовы як «семантычна арыентаванай падсістэмы» [3] робіць яе яшчэ больш прыдатнай для аналізу функцыянавання так званай катэгорыі з семантычнай дамінантай [4], якой з'яўляецца катэгорыя ліку для назоўнікаў.

Павышаная сітуацыйная матываванасць выказвання дае магчымасць яго аўтару не ўлічыць канкрэтныя дэнагатыўныя колькасныя параметры і, не парушыўшы камунікатыўнай логікі, дазволіць сабе «суб'ектыўнае свабодства» пры іх вызначэнні, натуральна, у межах свайго ведання мовы як часткі «індыўдуальнай мадэлі свету» [5]. Па гэтых прычынах у гутарковай мове назіраецца шэраг «перыферыяльных» праяў марфалагічнай катэгорыі ліку назоўнікаў. Апісанне аднаго такога ўжывання стала прадметам

¹ Гл., напрыклад, класіфікацыю тыпаў маўлення паводле іх «лексіка-граматычнай разняволенасці», прапанаваную Дз. М. Шмялёвым: Шмелев Д. Н. Функционально-стилистическая дифференциация языковых средств // Грамматические исследования. Функционально-стилистический аспект. Суперсегментная фонетика. Морфологическая семантика. – М., 1989. – С. 24.

² Тэрмін М. Дз. Патапавай: Потапова М. Д. Семантика грамматической категории числа в свете понятия множества // Изв. АН СССР. СЛЯ, 1983. – Т. 42. – № 2. – С. 132.

ночным захадзе (в. Гічыцы, н. п. 1) і поўдні (в. Сакалоўка, н. п. 24); *стрэ́ца* – у цэнтральнай частцы (в. Горталь, н. п. 18) і поўдні (в. Валішча, н. п. 25); *спатка́цца* – на захадзе (в. Малая Гаць, н. п. 11) і паўднёвым ўсходзе (в. Рэчкі, н. п. 23) рэгіёна. На поўдні ў гаворцы в. Валішча (н. п. 25) адзначана лексема *стрэ́нуцца*. Найменне *судас'іцца* ўжываецца на паўночным захадзе (в. Гічыцы, н. п. 1), захадзе (вёскі Вялікая Гаць, Малая Гаць, Доўгая, Турная, н. п. 10, 11, 13, 17), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21), поўдні (в. Азарычы, н. п. 22), у цэнтральнай частцы (г. п. Целяханы, вёскі Вулька Целяханская, Соміна, н. п. 14–16); *судос'іцца* – на паўночным захадзе (в. Козікі, н. п. 4), поўначы (в. Тупічычы, н. п. 6), захадзе (в. Святая Воля, н. п. 12) і ўсходзе (вёскі Гутка, Краі, н. п. 19, 20) Выганаўскага Палесся (карта 129).

Такім чынам, гродзенска-баранавіцкія (панямонскія) пучкі ізаглас у «Атласе народных гаворак Выганаўскага Палесся» паказваюць, што значная колькасць ізаглас, што акрэсліваюць моўныя асаблівасці, уласцівыя панямонскім гаворкам, пашыраецца амаль на ўсе гаворкі Выганаўскага Палесся, утвараючы асобныя пучкі.

Брэст

Літаратура

1. Самуйлік Я. Г. Гаворкі Выганаўскага Палесся ў міждыялектным асяроддзі // Вісник Житомирського пед. ун-ту. – Житомир, 2004. – Вып. 14. – С. 152–154.
2. Самуйлік Яраслаў. Міждыялектныя сувязі гаворак Выганаўскага Палесся // Діалектологічны студыі. 6. Лінгвістычны атлас: від створення до інтэрпрэтацыі. – Львів, 2006. – С. 115–125.
3. Самуйлік Яраслаў. Панямонскія (гродзенска-баранавіцкія) пучкі ізаглас у «Атласе народных гаворак Выганаўскага Палесся» // Поліскі зборнік. Зборнік пам'яті професора Миколи Васильовича Никончука (1937–2001). – Житомир, 2007. – С. 152–176.
4. Клімчук Ф. Д. Гаворкі Заходняга Палесся: Фанетычны нарыс. – Мінск: Навука і тэхніка, 1983. – С. 38–39.
5. Крывіцкі А. А. Дыялекталогія беларускай мовы. – Мінск: Вышэйшая школа, 2003. – С. 32, 151–153, 201–214.
6. Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. Карты. – Мінск: Выд-ва АН БССР, 1963. – Карты 5, 48, 56, 57, 173.
7. Лінгвістычная геаграфія і групіроўка беларускіх гаворак / пад рэд. Р. І. Аванесавы, К. К. Атраховіча (Крапівы) і Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1969.
8. Лексічны атлас беларускіх народных гаворак. У 5 т. – Мінск, 1993, т. 1, карта 299, 1994, т. 2, карта 212.
9. Паўднёва-заходнія ізагласы // Лексічныя ландшафты Беларусі: Жывёльны свет / І. Я. Яшкін, П. А. Міхайлаў, Я. М. Рамановіч і [інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1995. – С. 180–196.
10. Леванцэвіч Л. В. Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Фанетыка. Частка II. Карты 1–60. – Брэст, 1993, карта 26.

Summary

The article deals with one of isogloss clusters of hrodna-baranavitchy group, which is common for all the dialects of the region (on the material of the «Map of the Vyganu Palesie dialects» (manuscript)).

УДК 808.26-56

Н. У. ЧАЙКА

З'ЯВА СІНТАКСІЧНАЙ НЕПАЎНАТЫ Ў СЕМАНТЫЧНЫМ АСПЕКЦЕ

(Паступіў у рэдкалегію 11.02.2008 г.)

Артыкул прысвечаны адной з актуальных праблем мовазнаўства – праблеме інтэрпрэтацыі з'явы эліпсіса ў семантыка-сіntaxічным аспекце. Актуальнасць падобнага даследавання абумоўлена некалькімі прычынамі. Па-першае, неабходна вызначыць асновы, на якіх будзе а тэорыя эліпсіса прадстаўнікоў семантычнай школы. Па-другое, гэта дабуе ўдакладнення кола аспектаў даследавання з'явы эліпсіса. Аб'ектам даследавання з'яўляецца тэарэтычная база семантычнага сінтаксісу і з'ява эліпсіса ў межах названай школы. Пры даследаванні намі выкарыстоўваюцца асноўныя метады даследавання.

Праблемай эліпсіса цікавіліся многія сінтаксічныя школы. Але найбольш поўна названую праблему распрацавалі прадстаўнікі семантычнай школы.

Семантычная сінтаксічная школа склалася да сярэдзіны ХХ стагоддзя. Пад уплывам ідэй А. А. Палабіці, В. Вундта, В. фон Гумбальдта ўвага вучоных пераносіцца на паніжэнне семантычнай уласцівасці простага сказа.

Фарміраванне семантычнага сінтаксісу пачынаецца з дзейнасці М. Хомскага, з выхаду ў свет яго лінгвістычнай канцэпцыі глыбінных і паверхневых структур сказа. Пад уплывам названых распрацовак фарміруецца тэарэтычная база, метадалагічны апарат і аб'ект даследавання семантычнай сінтаксічнай школы. Тэарэтычная база семантычнай сінтаксічнай школы ўзбагацілася такімі паняццямі, як дэнататыўная сітуацыя выказвання, дыскурсыўная логіка-граматычныя адносіны ў сказе, план выражэння і план зместу сказа, глыбінныя і паверхневыя структуры сказа, зыходныя сінтаксічныя мадэлі і іх трансформы. У адпаведнасці з тэарэтычнымі распрацоўкамі вызначыўся і аб'ект даследавання семантычнай сінтаксічнай школы – семантычная арганізацыя сказа. Названы аб'ект даследавання ўключае розныя аспекты праблемы: адносіны сказа да абазначаемай ім сітуацыі, пытанне пра семантычныя кампаненты сказа, экспліцытную і імпліцытную семантыку сказа, правілы спалучэння і пераўтварэння сінтаксічных адзінак.

У рамках названай школы быў выпрацаваны багаты метадалагічны апарат – метады непасрэдна складаючых, дыстрыбутыўны метады, трансфармацыйны метады і іншыя, якія дазволілі ўсебакова і многааспектна даследаваць семантыку сінтаксічнай адзінкі.

Праблема няпоўнаасастаўных канструкцый у рамках семантычнай сінтаксічнай школы вырашалася праз паняцце *глыбінных і паверхневых сінтаксічных* структур, якое было ўведзена М. Хомскім. Глыбіннай структурай сказа называюць змест сказа, а паверхневай – фармальнае выражэнне глыбіннай структуры сказа пры дапамозе граматычных і сінтаксічных сродкаў. Эліпсіс і сінтаксічны нуль у святле гэтай тэорыі трактаваўся як «сціранне ці замена нулём на паверхневай структуры сказа тых ці іншых элементаў яго глыбіннай структуры» [1]. Даследчык Л. С. Бархударэў вылучыў два тыпы адрозненняў паміж адзінкамі: варыятыўныя (яны закранаюць план выражэння сказа) і функцыянальныя (яны закранаюць план зместу сказа). Сінтаксічнае нуляванне і эліпсаванне адносяцца да варыятыўнага тыпу адрознення – структурных змен на паверхневай структуры сказа. Тэорыя глыбінных і паверхневых структур адкрыла значныя перспектывы для распрацоўкі праблемы. Было ўстаноўлена, што сінтаксічны нуль і эліпсіс не змяняюць семантыку сказа, сама канструкцыя застаецца тоеснай свайму семантычнаму інварыянту і мае толькі варыятыўныя структурныя змены.

Далей у семантычнай сінтаксічнай школе яскрава акрэсліваюцца два напрамкі: логіка-семантычны і ўласна-семантычны. Прыхільнікі логіка-семантычнага напрамку (Ш. Балі, І. У. Арнольд, Н. А. Паніна, Т. А. Коласава, В. Х. Багдасаран, Я. У. Лісочанка, С. С. Дзікарова, Ф. С. Сітдзікава, Е. Н. Радчыкава і іншыя) апісваюць спосабы выражэння лагічных адносін (кан'юнкцыі, дыз'юнкцыі, імплікацыі і іншых) у мове праз сказ ці выказванне. У даследаваннях вучоных часта ўжываюцца тэрміны імплікацыя, імпліцытны, экспліцытны, якія з'яўляюцца прыналежнасцю лагічнай семантыкі. Даследчыкі спрабуюць аналізаваць з'яву сінтаксічнага нулявання і эліпсавання праз лагічныя адносіны паміж часткамі паведамлення. Гэта, безумоўна, дало станоўчыя вынікі: няпоўнаасастаўныя канструкцыі разглядаліся як праява імпліцытнага ў мове. Але залішняе захапленне лагічнымі метадамі даследавання прывяло да замены лінгвістычных метадаў на лагічныя: аналіз структуры і семантыкі сказа падмяняўся аналізам лагічных адносін і сродкаў, якімі яны выражаюцца.

Паралельна з логіка-семантычным у сінтаксісе ўзнікае напрамак *семантычнага сінтаксісу*. У працах былі пераадолены крайнасці першага і семантыка сказаў з сінтаксічным нулём і эліпсісам даследавалася без суадносін яе з лагічнымі катэгорыямі. Прадстаўнікі гэтага напрамку (А. У. Мір'ям, С. Е. Нікіціна, І. А. Бажок, Я. У. Касаножкіна, Я. У. Міхайлава і іншыя) аналізавалі семантыку няпоўнаасастаўных канструкцый зыходзячы не з катэгорый логікі, а з катэгорый семантыкі. Такім чынам, сказы з сінтаксічным нулём і эліпсісам даследаваліся на аснове логіка-семантычных сувязей кампанентаў (І. А. Бажок) ці універсальных моўных катэгорый (А. У. Міхееў). На гэтай аснове была распрацавана семантычная класіфікацыя няпоўнаасастаўных сказаў.

М. Я. Блох адзначае семантычную структуру сказа як «канфігурацыю моўных элементаў (сэнсавых), якая адлюстроўвае дэнататыўную сітуацыю» [3]. У выпадку непаўнаты ў іх будове «могуць не атрымаць моўнага

выражэння некаторыя абавязковыя кампаненты сітуацыі таго ці іншага тыпу. Але дэнататыўная сітуацыя іх змяшчае, таму семантычная структура такіх сказаў выяўляецца з апорай на кантэкст ці сітуацыю» [3]. Даследчыца звязвае тыповы сэнс эліптычных сказаў з катэгарыяльным семантычным значэннем сказа, з яго дэнататыўнай аднесенасцю. У залежнасці ад таго, што паказвае дзейнік у дэнататыўных сінтаксемах (асобу ці прадмет), дырэктыву у цэлым будзе ўказваць на перамяшчэнне ў прасторы, на змены яго фізічнага ці псіхічнага стану. Правільна выбраны метады аналізу няпоўнаасастаўных канструкцый з улікам перш за ўсё семантычнай структуры сказа і тыповага значэння меў адпаведны вынік: даследчыца выдзеліла адзінаццаць семантычных груп эліптычных сказаў па тыповаму значэнню. Зразумела, тут таксама выкарыстоўваліся паняцці і катэгорыі логікі (дэнатат, дырэктыву), але не як мэты даследавання, а як сродак апісання семантыкі эліптычных сказаў. Названае даследаванне можа быць базай для далейшай распрацоўкі прыняццяў семантычнай класіфікацыі эліптычных сказаў.

Іншы падыход да праблемы класіфікацыі няпоўнаасастаўных канструкцый назіраецца ў працах А. У. Міхеева. Даследчык лічыць, што «класіфікацыя эліпсіса, якая будзеца на фармальных крытэрыях, не здольная стаць універсальнай асновай для апісання гэтай з'явы ў мовах рознай тыпалогіі. Фармальнае класіфікацыя ў цэлым арыентавана на граматычную сістэму адной мовы і непрымальна для другой, якая адрозніваецца па сваім граматычным ладзе» [8]. Даследчык лічыць, што з'яўляецца актуальнай мэтай стварэння класіфікацыі эліпсіса па месце, і будавацца яна можа толькі на універсальных катэгорыях мовы, якія адлюстроўваюць яе найбольш істотныя прыкметы. «Такім універсальным, – лічыць А. У. Міхееў, – якая характарызуе мову ў яе асноўнай глабальнай функцыі – камунікацыі – з'яўляецца выказванне, у суб'ектна-прэдыкатнай структуры якога адлюстроўваецца асноўная форма мыслення ў дыялектычным адзінстве адзінкавага і агульнага» [8]. Даследчык разглядае эліптычныя сказы як прэдыкаты ў плане катэгарыяльнай семантыкі. А. У. Міхееў выдзяляе тры віды катэгарыяльнай семантыкі эліптычных выказванняў:

- 1) эліптычныя выказванні, у семантыцы якіх адлюстроўваецца дзейнасць чалавека, накіраваная на аб'екты рэчаіснасці;
- 2) эліптычныя выказванні, у семантыцы якіх адлюстроўваецца лагічная дзейнасць мыслення;
- 3) эліптычныя выказванні, у семантыцы якіх адлюстроўваецца псіхічная дзейнасць чалавека, яго эмацыянальны стан.

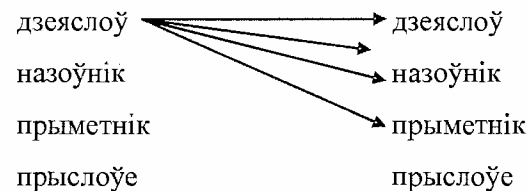
Падобная класіфікацыя з'яўляецца правамернай і апраўданай таму, што за аснову бярэцца зместавая валентнасць дзеяслова, якая з'яўляецца моўнай універсальнай. На аснове ўзаемадзеяння элемента семантычнай структуры эліптычнага сказа даследчык выдзяляе наступныя функцыі няпоўнаасастаўных выказванняў: спецыфікацыя, квантыфікацыя, рэпрадукцыя, негацыя. Кваліфікацыя эліптычных сказаў А. У. Міхеева адметная тым, што

ахоплівае мовы рознай тыпалогіі. Але яна носіць агульналагічны характар. Відавочна, што даследчыкам адлюстроўваюцца не лінгвістычныя дэна-татыўна-сігніфікатыўныя адносіны, а лагічныя адносіны паміж гэтымі аб'ёмамі паняццяў. Кожны элемент семантычнай структуры няпоўна-састаўных выказванняў разглядаўся аўтарам як лагічнае паняцце, а ўзае-маадносіны паміж імі – як адносіны паміж іх аб'ёмамі. Таму даследчык разглядаў семантычную структуру няпоўнага сказа як ланцужок лагічных аперацый, а не ўзаемадзеянне кампанентаў іх семантычнай структуры, што з'яўляецца кампетэнцыйнай логікай, а не мовазнаўства. Універсальная класіфікацыя можа быць выкарыстана пры аналізе семантыкі няпоўна-састаўных сказаў і іх класіфікацыі пры ўмове, што будуць ўлічваюцца не толькі лагічныя аперацыі, а і ўласна-семантычныя адносіны паміж дэната-там і планам выражэння названых сказаў пры дапамозе розных метадаў.

Праблема няпоўнасастаўных рэалізацый сінтаксічных канструкцый цесна звязана з праблемай *сінтаксічных трансфармацый*. Заснавальнікі тэорыі трансфармацый (Н. Хомскі, З. Хары) распрацавалі асноўныя правілы пераўтварэння сінтаксічных адзінак пры захаванні імі семантычнай тоеснасці. У сучасным мовазнаўстве названую праблему шырока і ўсеба-кова даследуюць вучоныя А. Ф. Бандарэнка, А. Н. Печнікаў, Н. Н. Арват, А. А. Маргаран, Я. М. Коўшын, Н. Д. Аруцюнава, В. В. Багданаў, С. Н. Цэй-тлін, В. Ф. Іванова, В. А. Звэгінцаў і інш.

У рамках трансфармацыйнай граматыкі сказы з сінтаксічным нулём і эліпсісам разглядалі як трансфармацыю поўных (Р. Б. Ліз). Пропуск у ска-зе кваліфікаваўся як адсутнасць неабходнага кампанента ў дыстрыбутыўнай формуле. Пры гэтым іншыя кампаненты сказа маглі відазмяняцца і трансфар-мавацца ў іншыя часціны мовы ці іншыя склоны. Трансфармацыйная грама-тыка імкнецца да ўстанаўлення для кожнай няпоўнасастаўнай канструкцыі яе інварыянта. Лічыцца, што інварыянтнасць зыходнай і пераўтворанай фразы захоўваецца, калі захаваны лексічны склад і сінтаксічныя сувязі. Пры пропус-ках у сказе могуць назірацца змены ў канфігурацыі актантаў *А мне – ні радас-ці, ні сну* (Р. Баравікова), развёртанне прэдыката *Душа – у агні? Свобода на каленях?...* (Т. Бондар) ці ўводзіцца дадатковы актантаў *Які ж адкрыўся дзіўны мне сакрэт, што ваша – вам: жыццё, надзеі, справы* (Р. Баравікова). Такія зме-ны дазваляюць стварыць сінтаксічную інверсію членаў сказа і ўстанавіць па-ралелізм паміж актуальным падзелам і сінтаксічнай структурай сказа, за-мяніць безасабовую канструкцыю на асабовую двухсастаўную.

В. В. Багданаў вылучае дванаццаць кірункаў трансфармацыйных змен. Для няпоўных сказаў найбольш тыповымі з'яўляюцца кірункі трансфармацый

Тыповым вынікам падобнай трансфармацыі з'яўляецца аддзяслёны назоўнік, а самым распаўсюджаным транспазітарам з'яўляецца афіксацыя, часта з прыназоўнікам.

Такім чынам, тэорыя сінтаксічных трансфармацый мела вялікае зна-чэнне для распрацоўкі пытання пра няпоўнасастаўныя канструкцыі. Ад-крыліся перспектывы для вывучэння сказаў з сінтаксічным нулём і эліпсі-сам, у якіх разам з пропускам адбыліся пэўныя трансфармацыі. Стала маг-чымым выявіць інварыянт кожнага відазмененага сказа і разглядаць яго ў пэўнай сістэме: часавай, мадальнай, фазіснай і іншых парадыгм. Назва-ныя распрацоўкі ўпарадкавалі сістэму трансфармацыйных канструкцый, што значна спрасціла іх успрыманне і класіфікацыю.

Праблема няпоўнасастаўных канструкцый цесна звязана з *тэорыяй поля ў лінгвістыцы*. У святле гэтай тэорыі няпоўнасастаўныя канструкцыі разглядаліся як перыферычныя адзінкі ў дачыненні да ядзерных. Асноў-нымі крытэрыямі аб'яднання ядзерных і перыферычных сінтаксічных адзі-нак даследчыкі (Д. А. Салькова, Ю. Э. Гільдэбранд, Е. З. Гулыга, Е. І. Шэн-дэльс, А. В. Бандарэнка, Г. С. Шчур) лічаць наяўнасць агульных інварыянтных семантычных функцый, узаемазамяняльнасць ядзерных і перыферычных элементаў. Няпоўнасастаўная канструкцыя, такім чынам, знаходзіцца на перыферыі функцыянальна-сінтаксічнага поля. Апушчаны элемент кан-струкцыі ўзнаўляецца сродкамі спецыфікатара, які накладваецца на семан-тычны фон паведамлення. У сказе *Хлопцы ўмежкам, цераз брод – у вёску* (В. Быкаў) семантычным фонам з'яўляецца частка паведамлення (*хлопцы – у вёску*), а спецыфікатарам (*ўмежкам, цераз брод*). Семантычны фон сказа (*хлопцы – у вёску*) мае над'вышэйшы шырокае семантычнае нападэнне і можа ўключаць дзеясловы са значэннем фізічнага дзеяння, накіраванага на аб'ект (*занесці, прыйсці, адезці*), можа ўключаць дзеясловы са значэннем пера-мяшчэння ў прастору, там самым звужаючы кола дзеяслоўнай семантыкі і канкрэтызуючы значэнне апушчанага дзеяслова.

Такі падыход, на нашу думку, з'яўляецца найбольш апраўданым і пер-спектыўным пры даследаванні няпоўнасастаўных канструкцый. Выяўленне сродкаў фарміравання семантыкі няпоўнасастаўнага сказа (семантычнага спе-цыфікатара з'яўляецца маладаследаванай і актуальнай галіной сінтаксісу.

Відавочна, што працы вучоных у рамках семантычнай сінтаксічнай школы ўнеслі вялікі ўклад у распрацоўку праблемы няпоўнасастаўных ма-дыфікацый сінтаксічных канструкцый. Тэорыя глыбінных і паверхневых структур сказа дала магчымасць кваліфікаваць няпоўнасастаўную кан-струкцыю як паверхневую рэалізацыю глыбіннай структуры. Вынаходніц-тва і шырокае прымяненне трансфармацыйнага метаду дазволіла дакладна вызначыць семантычны і структурны інварыянт сказаў са значэннем бы-цыйнасці, фізічнага і псіхічнага стану, колькасных і фазісных мадыфікацый, якія разам з пропускам структурнага элемента ўключаюць пэўныя транс-фармацыі. Распрацоўка пытання аб сіметрыі і асіметрыі плана выражэння

і плана зместу (Я. В. Лісочанка, Т. А. Коласава) дала магчымасць кваліфікаваць некаторыя сказы з сітуацыйным эліпсісам як канструкцыі з імпліцытнай семантыкай, у якіх, акрамя пропуску пэўнага члена сказа, назіраецца неадпаведнасць плана выражэння і плана зместу. Тэорыя поля ў лінгвістыцы адкрывае перспектывы для вывучэння семантычнага спецыфікатара няпоўнастаўнай канструкцыі, што дазваляе размежаваць аманімічныя канструкцыі ў тэксце і вызначыць іх семантычнае нападзенне.

Нягледзячы на грунтоўную распрацоўку семантычнага аспекта праблемы няпоўнастаўных канструкцый, многія пытанні так і засталіся нявырашанымі. Патрабавалі распрацоўкі такія праблемы, як няпоўнастаўныя канструкцыі і актуальны падзел паведання, стылістычныя функцыі няпоўнастаўных канструкцый, дастатковасць структуры названых канструкцый з сінтаксічным нулём і эліпсісам у рамках дыхатаміі мова – маўленне і іншыя задачы. Для вырашэння пералічаных задач неабходна было выпрацаваць новыя метады даследавання, сфарміраваць новую тэарэтычную базу і паняццыйны апарат. Вырашыць гэтыя задачы можна было толькі ў рамках функцыянальнай сінтаксічнай школы.

Мінск

Літаратура

1. Бархударов Л. С. К вопросу о поверхностной и глубинной структуре предложения // Вопр. языкознания. – 1973. – № 3. – С. 50–61.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Изд-во иностр. лит., 1955. – 394 с.
3. Блох М. Я. Теория и практика лингвистического описания разговорной речи. – Горький, 1987. – 189 с.
4. Вардоль И. Ф. К вопросу о явлении эллипсиса // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения. – М.: Наука, 1969. – 180 с.
5. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса современного русского языка. – М.: Наука, 1973. – 351 с.
6. Инфантова Г. Г. Нулевые компоненты как способ образования синтаксической формы. – Ростов н/Д., 1973. – 178 с.
7. Лекант П. А. К проблеме неполных предложений в русском языке. – М., 1963. – 235 с.
8. Михеев А. У. Семантические синтаксические структуры. – М., 1978. – 187 с.
9. Сковородников А. П. Экспрессивные синтаксические конструкции современного литературного языка. – Томск, 1981. – 255 с.
10. Хабургаев Г. А. Предложения с нулевым глагольным сказуемым в современном русском языке. – Воронеж, 1962. – 180 с.

Summary

The article is dedicated to one of the urgent problems, that is to the problem of the semantic organization of constructions with the ellipsis of the verb. The semantic organization of constructions with the ellipsis of the verb is considered in the article: the quantitative and qualitative composition of components of the semantic structure. The kinds of octants (A_1 , A_2 , A_3) and their functional realizations, i. e. the subject, the object, the agent, the agnetive, the functive and others, are analysed in detail.

УДК 811.161.3

Л. М. ЯКШУК

НАЗОЎНІКАВЫЯ ФРАЗЕЛАГІЗМЫ І НОРМА

(Паступіў у рэдкалегію 15.02.2008 г.)

Фразеалагізмы – гэта моўныя адзінкі, якія маюць цэласнае значэнне, устойлівую структуру і пастаянны кампанентны склад, што фіксуецца ў нарматыўных фразеалагічных даведніках сучаснай беларускай мовы. Ім уласціва таксама такая якасць, як раздзельнаафармленасць, якая, відаць, побач з няведаннем ці недакладным веданнем сэнсу, граматычных і стылістычных асаблівасцей, паходжання фразеалагізмаў у многіх выпадках выступае як прычына для разнастайных нематываваных парушэнняў нормы пры ўжыванні фразеалагічных адзінак у маўленні.

Калі адступленні ад фразеалагічнай формы зроблены свядома, служаць вырашэнню эстэтычных задач, пастаўленых аўтарам, тады яны выступаюць матываванымі, сведчаць аб добрым валоданні фразеалагічным матэрыялам, аб уменні творцы тонка абгрунтаваць розныя грані фразеалагічнай адзінкі, знаходзіць і рэалізоўваць, ня звыяўлены ў звычайным кантэксце патэнцыял фразеалагізма, ствараць тонкую гульню сэнсаў і формаў. Нярэдка, аднак, сустракаецца і іншая з'ява: нематываванае, неапраўданае скажэнне формы ці зместу фразеалагізма, якое не нясе мастацкай нагрукі і кваліфікуецца як памылковае, няправільнае ўжыванне фразеалагічных адзінак, неахайнае абгрунтаванне з гэтым каштоўным моўным матэрыялам.

Парушэнні фразеалагічнай нормы могуць мець семантычны, фармальны, стылістычны і іншы характар. Сярод прааналізаваных прыкладаў ужывання назоўнікавых фразеалагізмаў былі вылучаны некалькі тыповых газі з'яваў аднаасцей адхіленняў ад нормы.

Парушэнні семантычнага характару. Кожны фразеалагізм мае ўсталяваны моўнай практыкай сэнс, значэнне, зафіксаванае ў слоўніках літаратурнай мовы. У маўленні трэба прытрымлівацца замацаваных за фразеалагізмамі значэнняў (калі іншага не патрабуюць стылістычныя задачы). Але сустракаюцца выпадкі нематываванага ўжывання фразеалагізмаў са значэннем, адрозным ад таго, якое прынята ў якасці правільнага. Так, выраз *зьялены змей* абазначае 'гарэлка' і 'п'янства', што не стасуецца з такім яго ўжываннем: «Напіўся да *зьяленага змяя*, уварваўся ў чужую кватэру, пабіў гаспадара...» (М. Матукоўскі).

ЗМЕСТ

Гырдзеў С.т. Імплікатыўны множны лік у сітуацыі ўстойлівай множнасці аб'екта	3
Мароз В. К. Устойлівыя формулы часу ў беларускай летапіснай традыцыі	12
Гардзеў Н. М. Вакалізацыя субстантыўнай асновы ў сучаснай беларускай мове ..	21
Казлоўская-Дода Я. Беларуска-польскія элементы ў марфалогіі польскай гаворкі ў Воранаўскім раёне	30
Бурак І. Л. Пабочныя канструкцыі як функцыянальныя аналагі злучнікаў у сучаснай беларускай літаратурнай мове	39
Ляшук В. М. Частотная спецыфіка лексікі ў беларускім і славацкім празаічных фальклорных тэкстах	43
Самуілік Я. Р. Гродзенска-баранавіцкія (панямонскія) пучкі ізаглас у «Атласе народных гаворак Выганаўскага Палесся»	53
Чайка Н. У. З'ява сінтаксічнай непаўнаты ў семантычным аспекце	61
Якуш Л. М. Назоўнікавыя фразеалагізмы і норма	67
Савіцкая І. У. Камбінаваныя сінтаксічныя канструкцыі ў сістэме складанага сказа ..	76
Міхайлава А. У., Шчукіна С. К. Музыкальная лексіка як сродак лінгвістычнай аб'ектывацыі канцэпту «музыка» ў мове беларускай паэзіі (на матэрыяле твораў Ф. Багупэвіча і Цёткі)	84
Доўгаль А. В. Функцыянальна-семантычнае поле эматыўнасці ў сучаснай беларускай мове	92
Гладчанка В. В. Абстрактна-вэра ў дыяхранічным аспекце (на матэрыяле беларускай і рускай моў)	101
Лукашанец А. Б. Фармальна-функцыянальная варыятыўнасць французскага інтанацыйнага пытання	110
Кісель Т. А. Марфалагічнае словаўтварэнне заходнепалескай батанічнай наменклатуры	120
Юшкевіч В. С. Афіксіды ў сістэме сродкаў словаўтварэння	126
Пракопчык К. А. Прынцыпы класіфікацыі фауністычнай лексікі	134
Заяц Г. В. Абмеркаванне арфаграфічнай тэматыкі на старонках перыядычнага друку 1940–1960-х гадоў	144
Аліферчык Т. М. Старажытнабалцкія этнонімы ў тапаніміі Заходняга Палесся	153
Гаўрылава В. Ю. Матываванасць эпонімаў у сінхронна-дыяхранічным аспекце (на матэрыяле англійскіх эпонімаў – найменняў жывёл)	161
ЭТЫМАЛАГІЧНЫЯ НАТАТКІ	
Кадохас (да праблемы гебраізмаў у народна-дыялектнай мове) (М. У. Тарэлка)	168
КУЛЬТУРА МОВЫ	
Размежаванне аманімічных службовых слоў (І. Л. Бурак)	170
ХРОНІКА	
X Міжнародная канферэнцыя Камісіі па славянскім словаўтварэнні пры Міжнародным камітэце славістаў (З. А. Харытончык)	172
Міжнародная навуковая канферэнцыя «Граматычны лад беларускай мовы. Шляхі гістарычнага развіцця і сучасныя тэндэнцыі» (А. М. Анісім)	177

АНАТАЦЫІ

УДК 808.67–085.5–541.42+808.67–55

Гырдзеў С.т. Імплікатыўны множны лік у сітуацыі ўстойлівай множнасці аб'екта // Беларуская лінгвістыка. 2008. Вып. 61.

В статье на материале болгарской устной речи анализируется специфическое употребление формы множественного числа нарицательных существительных, которая противоречит денотативной единичности объекта. Характерно, что наблюдаемые примеры ограничены тематическими группами существительных, обозначающих существ или предметы (обычно малых размеров), которые образуют устойчивые союзы или предметы (что мы называем «ситуацией устойчивой множественности»). Эта особенность позволяет говорить об употреблении формы множественного числа, адекватную его стереотипному представлению, «житейскому значению». Употребляя «множественно ориентированные» существительные, говорящий пользуется своим правом субъективной интерпретации и даёт название согласно прототипной сцене, а не на основе логической основе. С точки зрения логики такое употребление раскрывает импликацию множественности, которая является проявлением «сверхкодирующей абдукции» и даёт основание именовать такое употребление числовой фраземы «импликативным (умозаключительным) множественным числом».

Библиогр. – 2 назв.

УДК 82.11-9:808.16.3

Мароз В. К. Устойлівыя формулы часу ў беларускай летапіснай традыцыі // Беларуская лінгвістыка. 2008. Вып. 61.

В статье проанализированы устойчивые обороты, служившие для обозначения летописного времени, которое развёртывалось линейно и показывало события в той последовательности, в какой они происходили. Летописные факты свидетельствуют, что белорусские летописцы не только знали, но и свободно пользовались двумя системами летоисчисления – «от начала мира» и «от рождения Христа». Вместе с тем в летописях рядом с традиционными устойчивыми оборотами присутствуют показатели перехода к связанному тексту. Таким образом, на самом раннем этапе был преодолен закон так называемого целостного отражения, и показ летописных событий предстаёт уже как исторический процесс. Летописание постепенно избавляется от традиционного механического перечисления отдельных исторических моментов на протяжении определённого времени. Факты такой трансформации летописной формы исторического повествования и были проанализированы по спискам трёх летописных сводов.

Библиогр. – 12 назв.